

Dżafer Sejdamet do Marszałka Józefa Piłsudskiego w sprawie objęcia mandatu nad Krymem przez Polskę

Paweł Libera

W maju 1920 roku wybitny działacz niepodległościowy Tatarów krymskich i jeden z ważniejszych działaczy prometejskich, Dżafer Sejdamet (1889-1960)¹ złożył wniosek do Ligi Narodów o objęcie Krymu mandatem przez Polskę. Akt ten nie miał wymiernych efektów politycznych, ale miał duże znaczenie moralne i jest jednym z ważniejszych momentów budowania podstaw pod przyszły ruch prometejski.

Aby właściwie zrozumieć ten akt należy przypomnieć kilka faktów z przeszłości Tatarów krymskich. Od XVII wieku państwo Tatarów krymskich znajdowało się pod protektoratem tureckim, ale w 1774 roku na mocy pokoju turecko-rosyjskiego Krym uzyskał niepodległość. Koniec niepodległości tego państwa położył najazd rosyjski w 1783 roku. Od tej pory Krym znajdował się w granicach Imperium Rosyjskiego. Zmiany jakie przyniosła rewolucja lutowa w 1917 roku sprawiły, że Tatarzy otrzymali najpierw autonomię kulturalną, a następnie terytorialną. Momentem przełomowym było zwołanie wielkiego kongresu tatarskiego w okresie od 11(24) listopada 1917 roku do 14(27) listopada 1918 roku w Symferopolu. Po wybuchu rewolucji październikowej delegaci tegoż kongresu zwołali 24 listopada 1917 roku w Bachczysaraju Konstytuante (Kurułtaj), przyjęli konstytucję i ogłosili powstanie Krymskiej Republiki Ludowej. Ogłoszenie niepodległości spotkało się z błyskawiczną kontrreakcją bolszewików. 28 grudnia 1917 roku Rejonowy Komitet Rewolucyjny bolszewików zażądał od Dyrektoriatu i Dżafera Sejdameta, szefa departamentu wojny i spraw zagranicznych, aby natychmiast Krymski Pułk Konny podporządkował się kontroli Komitetu. W styczniu 1918 roku na Krym uderzyły wojska bolszewickie. Wojska tatarskie zostały rozbite 13 stycznia 1918 roku, a ludność poddana represjom i aresztowaniom. Kiedy na początku maja 1918 roku wojska niemieckie wyparły bolszewików z Krymu postanowiono, że w porozumieniu z Niemcami powstanie tatarski samorząd Krymu. 5 czerwca powołano rząd generała Macieja

¹ Na temat Dżafera Sejdameta patrz m.in.: В.Г. Зарубин, А.А. Зарубина, *Джаффер Сейдамет: III трихи к портрету*, „Историческое наследие Крыма” 2006, № 12-13, с. 44-57.

Sulkiewicza, który sprawował władzę do października 1918 roku, kiedy Niemcy wycofali się z Krymu a ich miejsce zajęły oddziały Ochotniczej Armii Denikina. W następnych latach Krym przechodził z rąk do rąk: w kwietniu 1919 roku przejęli nad nim kontrolę bolszewicy, w maju 1919 roku ponownie powrócił Denikin, a w marcu 1920 roku zastąpił go generał Wrangel. W październiku 1920 roku Krym zdobyły przeważające siły bolszewików, a rok później 18 października 1920 roku proklamowano powstanie Krymskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej².

W momencie kiedy Krym zajęły wojska Wrangla Dżafer Sejdamet jako delegat Parlamentu Tatarów krymskich przebywał już w Szwajcarii, gdzie miał podjąć akcję o charakterze dyplomatycznym na rzecz odzyskania niepodległości przez Krym, a także wyrazić sprzeciw wobec prób przejścia Krymu przez Ukrainę. W tym momencie nawiązał kontakty z Polakami i polskim Poselstwem w Bernie.

Wspomnienia z pierwszych lat współpracy Dżafera Sejdameta z Polakami zostały szczegółowo opisane przez niego samego, a relacja opublikowana w 1950 roku³. Precyzja relacji Sejdameta i cytowane przez niego fragmenty dokumentów świadczą o tym, że musiał w tym okresie prowadzić dziennik albo korzystać z doskonale zachowanego archiwum. Relacja Dżafera Sejdameta została wykorzystana przez historyków: korzystał z niej Władysław Pobóg-Malinowski⁴, a następnie obszernie jej fragmenty streścił i przytoczył Sergiusz Mikulicz⁵. Warto jednak przytoczyć chronologię wypadków. Kontakt z radcą poselstwa RP w Bernie Janem Perłowskim (1872-1941) Sejdamet nawiązał na początku kwietnia 1920 roku. Kiedy dowiedział się o bliskich relacjach rządu Petlury z II Rzeczypospolitą oświadczył radcy Perłowskiemu, że chce prosić Ligę Narodów, aby oddała mandat nad Krymem Polsce. W międzyczasie Petlura podpisał sojusz z rządem polskim (23.IV.1920), a dwa dni później zaczęła się wyprawa kijowska. 28 kwietnia Sejdamet sformułował swą propozycję pisemnie i przesłał Perłowskiemu. Po kilku dniach Sejdameta zaprosił do Poselstwa poseł Jan Modzelewski (1875-1947) i „nie powołując się na swój rząd wyraził mi swoje zadowolenie i podziękowanie” - wspominał⁶. 9 maja Dżafer Sejdamet wysłał do

² S. Chazbijewicz, *Awdet czyli powrót. Walka polityczna Tatarów krymskich o zachowanie tożsamości narodowej i niepodległość państwa po II wojnie światowej*, Olsztyn 2001, s. 47-54, 57-61; J. Tyszkiewicz, *Nadzieje Tatarów Krymskich na pomoc Polski: luty 1920 roku*, „Rocznik Tatarów Polskich” 1993, t. I, s. 71-74.

³ Cafer Seydahmet Kirimer, *Moje wspomnienie z rozmowy z Marszałkiem Józefem Piłsudskim*, „Niepodległość” t. II, 1950, s. 41-50.

⁴ W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. II: 1914-1939, wydanie 2 przejrane, poprawione i uzupełnione, Londyn 1967, s. 224.

⁵ Por. S. Mikulicz, *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971, s. 194-196.

⁶ C. Seydahmet Kirimer, *Moje wspomnienie z rozmowy z Marszałkiem Józefem Piłsudskim*, „Niepodległość” t. II, 1950, s. 42.

Józefa Piłsudskiego depeşe gratulacyjną z okazji wkroczenia wojsk polskich do Kijowa⁷ a, 17 maja 1920 roku oficjalnie zwrócił się do Ligi Narodów i do Marszałka Piłsudskiego o oddanie Krymu pod mandat Polski⁸. Poseł polski, Jan Modzelewski, podczas rozmowy z Sejdametem miał wyrazić „zadowolenie rządu polskiego z powodu propozycji” i powiedzieć: „wasz postępek był dla nas wielką pociechą duchową szczególnie teraz, kiedy Polskę ze wszystkich stron zupełnie bezpodstawnie oskarżają o imperializm”. List Sejdameta do Ligi Narodów został nagłośniony także przez prasę szwajcarską i francuską. Ostatecznie nie dał on żadnych efektów. Sekretarz Generalny Ligi Narodów odpowiedział mu, że „propozycja została przekazana członkom Rady [Ligi Narodów], lecz jest bardzo mało prawdopodobnym, by można było rozdzielić ten problem od ogólnej sprawy rosyjskiej”⁹.

Polscy działacze ruchu prometejskiego podsumowali po latach wystąpienie Sejdameta w następujący sposób: „Wprawdzie na Krymie znajdował się wówczas gen. Wrangel, a rząd tatarski nie sprawował władzy, jednak D. Seydamet działał w tym wypadku na podstawie wcześniej otrzymanego mandatu. Życzenie ustanowienia mandatu polskiego na Krymem miało tylko moralne znaczenie, tym niemniej jednak w owej chwili – podczas naszej ofensywy na Ukrainie – było bardzo pożądanym aktem politycznym dla polskiej propagandy”¹⁰. Dodać należy, że rok później, w drugiej połowie 1921 roku Dżaffer Sejdament złożył drugi memoriał w imieniu Tatarów krymskich do Ligi Narodów domagając się opieki i objęcia Krymu mandatem Ligi Narodów podkreślając, że kwestii Krymu nie można uważać za tożsamą z kwestią rosyjską¹¹. Również i na ten memoriał nie było pozytywnej odpowiedzi.

•

⁷ AAN, Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa, sygn. 212, k. 1.

⁸ AAN, Ambasada w Londynie, sygn. 169, k. 153, 156.

⁹ C. Seydahmet Kirimer, *Moje wspomnienie z rozmowy z Marszałkiem Józefem Piłsudskim*, op. Cit., s. 42.

¹⁰ Referat o stosunkach polsko-prometeuszowskich, [w:] St. Wroński (oprac.), *Współdziałanie rządu polskiego z emigracyjnymi organizacjami antyradzieckimi w latach 1918-1938*, [w:] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, Warszawa 1968, t. 3, s. 268.

¹¹ Drugi memoriał Tatarów Krymskich, domagających się opieki Ligi Narodów, [w:] D. Sejdament, *Krym*, Warszawa 1930, s. 153-159.

Dokumenty

Jan Perłowski radca Poselstwa RP w Bernie do Poselstwa RP w Londynie w sprawie inicjatywy Dżafera Seydameta o objęcie przez Polskę mandatu Ligi Narodów nad Krymem, 18.V.1920.

Berno/Berne, 18 maja 1920

POSELSTWO POLSKIE
W BERNIE
LEGATION DE POLOGNE
A BERNE

No 1941/20

Do Poselstwa Polskiego
w Londynie

Załączając przy niniejszym odpisy dwóch telegramów wysłanych z Berna przez Delegata Pełnomocnego Krymskich Tatarów: 1) do Naczelnika Państwa, 2) do Sekretarza Generalnego Ligi Narodów w Londynie, zwracamy się do Poselstwa z prośbą o nadanie tym dokumentom jak najszerszego rozgłosu, zwłaszcza za pośrednictwem miejscowej prasy.

Otrzymałmy od Rządu depeszę, która nas do tego upoważnia.

Po wybuchu rewolucji rosyjskiej, ludność tatarska Krymu, reprezentowana przez 3000 delegatów, ogłosiła 25 marca 1917 r[oku] swoją samodzielność narodową i kulturalną, zaś w listopadzie tegoż roku utworzyła sejm (Kurułutaj), zwołany na podstawie wyborów powszechnych z udziałem kobiet. Dnia 26 grudnia sejm ten uchwalił konstytucję, opartą na najszerszych demokratycznych zasadach.

Wkrótce potem, w styczniu 1918 r[oku] Krym został najechny przez bolszewików, i nieliczna tatarska armia, broniąc się mężnie pod przewodnictwem Djafer Seydameta, zmuszoną została do cofnięcia się w góry. Jakkolwiek na wiosnę, po wyjściu sił niemieckich Kurułutaj rozpoczął ponownie swoje czynności, to jednak Niemcy nie sprzyjali aspiracjom Tatarów, zmierzającym do uniezależnienia się nie tylko od Rosji lecz i od Ukrainy.

W jesieni 1918 r[oku] wojska niemieckie zostały z Krymu wycofane zaś Denikin, pragnąc zgnębić narodowe dążenia Tatarów, utworzył tam rodzaj samozwańczej komisji rządzącej pod przewodnictwem Salomona Krim, kreatury rosyjskiej. Rozpoczęły się prześladowania patriotów. To zmusiło przywódców politycznych tatarskiego narodu oraz Kurułutaj do wysłania za granicę pana Djafer Seydamet,

Prezesa Tatarskiego Sejmu, b[ylęgo] Ministra Spraw Zagranicznych, a przez pewien czas i Wojskowych, aby w charakterze Pełnomocnego Delegata starał się u mocarstw o pomyślne rozwiązanie krymskiej sprawy.

Tatarzy pragną niepodległości w granicach swego półwyspu. Ufając Polsce, pod jej obecnie uciekają się opiekę.

Radca Pos[elstwa]
J. Perłowski

AAN, Ambasada RP w Londynie, sygn. 169, k. 152. mps., oryginał

Załącznik 1. Depesza Dżafera Sejdameta do Sekretariatu Ligi Narodów w sprawie objęcia przez Polskę mandatu Ligi Narodów nad Krymem, 17.V.1920.

Kopia depeszy pana Djafer Seydamet
do Sekretariatu Ligi Narodów

Berne, le 17 mai 1920

Sir James Eric Drumond,
Secretary General of the League of Nations
Sunderland Hall, Curzon Street
London

En ma qualité de Délégué Plénipotentiaire du Parlement National Tatar de la Crimée, élu au vote direct, universel et sans distinction de sexes, j'ai l'honneur de présenter au Secrétariat de la Ligue des Nations la demande de notre peuple d'être reçu sous la tutelle de la Ligue. La Nation Tatar, établie en Crimée depuis dix siècles, soumise par Catherine II à la tyrannie russe, n'a jamais cessé d'aspirer à l'indépendance, dont son esprit de la liberté, de démocratie, d'ordre social et de travail rend entièrement digne. Elle repousse toute domination étrangère, mais vu les difficultés qui l'entourent, elle désire qu'en application de l'article 22 du pacte de la Société des Nations, lui soit accordé l'aide d'une nation développée qui deviendrait auprès d'elle le mandataire de la Ligue. Conservant de nos anciennes relations avec la République de la Pologne les souvenirs de la justice et de la droiture qui l'ont toujours caractérisée dans ses rapports avec les autres peuples, nous adressons au Maréchal Pilsudski, Chef de l'Etat Polonais, la proposition de rétablir entre nos deux pays des liens anciens et c'est à la Pologne que nous désirons voir confié le mandat de la Ligue sur la Crimée.

Je suis prêt à me rendre à Londres pour présenter mes plein-pouvoirs et pour traiter la question en détail. Prière donner réponse Lausanne, avenue Grammont un.

Djafer Seidamet, Délégué Plénipotentiaire du Parlement National Tatar de la Crimée

AAN, Ambasada RP w Londynie, sygn. 169, k. 153. mps, kopia.

Załącznik 2. Depesza Dżafera Sejdameta do Marszałka Józefa Piłsudskiego w sprawie objęcia przez Polskę mandatu Ligi Narodów nad Krymem, 17.V.1920.

Berne, le 17 mai 1920

Maréchal Pilsudski, Chef de l'état Polonais
Varsovie.

Au moment où la serenissime republique de Pologne à peine retablie et déjà couverte d'une gloire nouvelle redevient ce qu'elle a toujours été, protectrice de liberté et de la prospérité d'autres peuples ses voisins, j'ai l'honneur monsieur le maréchal de vous présenter au nom de la nation de la Crimée la prière de vouloir bien renouveler les anciens liens qui unissaient nos deux états à l'heureuse époque des rois de la dynastie des Jagellons. C'est à la Pologne que nous voulons voir confié le mandat sur la Crimée qui demande à être admise sous la tutelle de la sure société des nations. Les traditions séculaires et lumineuses de la Pologne, la vaillance avec laquelle elle les reprend à l'heure présente en défendant eoute seule au prix de son sang la paix et la civilisation d'Europe la vénération profonde qu'inspire la personne de son chef disent cette démarche à un peuple qui privé de son indépendance au même temps que la Pologne voit dans le retablissement de la généreuse république un gage certain de sa propre libération.

Djafer Seidamet, délégué plenipotentiaire du parlement national tatar de la Crimée

AAN, Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa, sygn. 212, k. 2. mps.

AAN, Ambasada RP w Londynie, sygn. 169, k. 156. mps., kopia,

Paweł Libera – doktorant Instytutu Historii PAN, pracownik naukowy w Archiwum Akt Nowych, zajmuje się dziejami XX-lecia międzywojennego i polskiej emigracji politycznej po 1945 r.

